

**PROF. DR. TALÂT TEKİN'İN
GRAMER TERİMLERİ SÖZLÜĞÜ ÜZERİNDEKİ
ELEŞTİRİLERİNE CEVAPLARIMIZ : III**

Prof. Dr. Zeynep KORKMAZ

Türk Dili dergisinin 538. sayısında II. bölümü (Ekim 1996, s. 383-402) yayımlanan yazımıza kaldığımız yerden devam ediyoruz :

61. Sayın Tekin, kendisini cımbızla yanlış arama saplantısından kurtaramadığı için olacak, "kapalı e" maddesindeki *erken*, *érkenden*, *vêrmek* ve *yél* sözcüklerindeki kapalı kök hece ünlülerinin, bizim belirttiğimiz şekilde standart Türkçeye değil, Anadolu ağızlarına özgü olduğunu bildiriyor. Doğrusu buna da "insaf!" demekten kendimizi alamadık. Standart Türkçede *er* 'er, asker, erkek' ile *ér* 'erken' arasındaki anlam farkı, ayrıca ilk hecedeki *e*'lerin birincisinde açık ikincisinde kapalı söylenişi ile telâffuzda da belli edilmiştir. Bunun lehçe ve ağızlara göre değişen *ér*, *îr* (Tkm.) 'erken' biçimleri de vardır. Hatta Azerbaycan Türkçesinde *erkân* yazımı ile, ikinci hecedeki açık *e*'ye karşılık birinci hecedeki *e*'nin kapalı olduğu yazımda da belli edilmiştir.

vêr- fiiline gelince: Bu şekilde Eski Türkçedeki *bir-/bêr-* ikilisinden başlayarak tarihî gelişme süreçlerinde de *vir-/vêr-* biçimlerinde hep *-i-* ile *-é-* (kapalı e) arasında gidip gelen bir ikilik göstermiştir. Harezmi Türkçesinde ve Eski Anadolu Türkçesinde, bu *i/é* ayrımı metinlerde yer yer *i*'li klâsik yazılışa ayrıca birer üstün koymak suretiyle de (*بِيرْمَكْ* ، *بِيرْمَكْ*) gösterilmiştir. Bu imlâya göre *بِيرْمَكْ* biçiminde yazılan bir söz *bêrmek* okunmalıdır. *yil/yél* de aynıdır. Bazı lehçe ve ağızlardaki *vir-*, *yil* şekilleri, bizim standart Türkçemizde kapalı *é* ile *vêr-* ve *yél* biçimlerindedir. Kaldı ki bunlar vaktiyle, bizim Hamburg'da Fonetik Lâboratuvarında çalıştığımız yıllarda tecrübî fonetik yöntemi ile de tespit edilmiştir. Sayın Tekin'in kendi söyleyiş biçimi her hâlde standart Türkçeye anahtar olacak değildir.

62. "Kısa hece" maddesinde tanım doğru verilmiştir. Bu maddede sayın Tekin'in ileri sürdüğü gibi ünlü + ünlü yapısında bir heceden söz edilmemiştir. Böylece biline!

63. "Kaynaşma" maddesinde verilen örnekler arasında *gidemedim* < *gid-e-u-ma-dım* şeklinin de yer alışı, yeterlilik fiili olan *u-* yardımcı fiilinin bir önceki esas fiilin zarf-fiil (gerundium) biçimi ile kaynaşmış olduğunu pratik yoldan göstermek içindir. Eğer bunun daha önceki Eski Türkçe aşamasını da göstermek gerekseydi, elbette < *kēt-e u-ma-dım* denirdi. Burada iddia edildiği gibi bir zaman aykırılığı söz konusu olmaz. Çünkü Eski Türkçede gördüğümüz *kuş uçtu umadın turdı* 'uçan kuş uçamadan kaldı' (TT I, 92); *Kutadgu Bilig*'deki *bilümez* (KB. 37-202), örneklerinden sonra, Eski Anadolu Türkçesi metinlerindeki *bilümedi*, *çikarumayasın* (Behc. 131) *diyümezem* (KBD. 27-13, 32-5), *añlayumadı* (Kel. 184, 29), *beñzedimez*, *doymaz*(SN), *bulımadı* (DK. 194-aş.4), *bakamayasın* (SVTM.), *gidemeziz* (Mant. 6-4), *kesdüremedi* (Mant. 199-aş-ı) vb. örnekler yeterlik fiilindeki olumsuz şeklin, Eski Türkçeden günümüze ve Türkiye Türkçesine doğru yol alırken, yukardaki örneklerde göze çarptığı üzere, iki üç farklı ses aşamasından geçerek kaynaştığına işaret etmektedir. Bu bakımdan *Mantıkuttayr*'daki *gidemeziz* (s. 6-4) vb. şekiller, bunların daha önceki bir aşamada *gid-e-u-maz-ız* biçiminde olması gerektiğini yıldızlı da olsa açıkça ortaya koyabilmektedir. Yeterlik fiilinin olumsuz biçimindeki tarihî gelişme aşamaları ve uğradığı ses değişimleri için sayın Tekin'e "Türkiye Türkçesinde imkân ve iktidar gösteren yardımcı fiiller ve gelişmeleri" (*TDAY Belleten* 1959, Ankara 1960, s. 107-124 ve 3/1, 2, 3) adlı yazımızı okumasını salık veririz.

64. "Koruyucu ünsüz" maddesinde sayın Tekin, yaptığımız tanımı biraz zorlayıp sündürerek farklı bir yoruma götürmek istemiştir. Biz bu maddede tanımı: "Ekleme ve kaynaşma sırasında kendini gösteren ünlü çatışmasını (hiatus) önlemek için ünlüler arasına getirilen ünsüz, y ünsüzü" biçiminde yaptığımıza göre, koruyucu ünsüz olarak yalnızca *y*'yi kabul etmişiz. Eğer *-i* ve *-si* 3. şah. iyelik ekleri ile isim çekimi ekleri arasına giren *-n*'yi de koruyucu ünsüz olarak alsaydık, onu da tanımın içine eklerdik. Sayın Tekin buradaki ifadenin incelik ve kapsamını anlamamış veya anlamazlıktan gelmiştir.

65. Sayın Tekin, "küçültme eki" maddesinde verdiğimiz *usulca*, *yavaşça*, *delice*, *güzelce* gibi örnekleri, bizim o maddede yapmadığımız yorumlardan geçirerek: "Bugünkü Türkçede iki *güzelce* vardır. Biri vurgusu 2. hecede, öbürü de vurgusu son hecede olan *güzelce*. Birinci *güzelce* belirteçdir ve buradaki *+çe* eki küçültme eki değildir" ve "Sayın Korkmaz bunların ayırımına varmadan ve vurgudan hiç söz etmeden iki ayrı eki bir ve aynı sayıyor" demektedir.

Burada, sayın Tekin'in gözlerini gaflet perdesi bürümüştür demekten kendimizi alamıyoruz. Neden mi? Müsaade buyurun açıklayalım: Diyor ki sayın Tekin "İlk üç örnekteki ek küçültme eki değil, 'gibi' anlamındaki eski -çA edatından gelişmiş eşitlik (equative) ekidir."

Sayın Tekin şunu kesinlikle bilmelidir ki bu ifade tümüyle yanlıştır. Çünkü +çA eki, bir isim çekimi eki olarak 'gibi' anlamındadır ve eşitlik hâli gösterir. Ama söz konusu olan örneklerde o +çA eki artık bir isim çekimi eki olmaktan çıkmış; önce 'gibi' anlamından kalıplaşarak sonra da küçültme sıfatları yapan bir yapım eki grubuna geçerek eklendiği kelimeye küçüklük, azlık anlamı kazandırmıştır. Burada vurgu elbette kelimenin son hecesinde yani +çA eki üzerindedir. Eldeki eser bir gramer kitabı değil bir terimler sözlüğüdür. Biz bu maddede ekin yalnızca "küçültme" görevinden söz ettiğimiz ve vurgu da doğal olarak +çA eki üzerinde bulunduğundan, ayrıca belirtmeyi gereksiz saydık. Eğer ekin "küçültme" değil de "abartma" ve "pekiştirme" görevinden ve zarf olarak kullanılışından söz etmiş olsaydık, o zaman vurgunun +çA'dan önceki heceye kaydığını özellikle belirtirdik. Böyle bir belirtme yapmadığımız ve sadece ekin "küçültme" işlevinden söz ettiğimize göre, sayın Tekin bilgiçlik taslayarak acaba bizim adımıza yorum yapma cesaretini nereden almıştır? Kaldı ki *incecik*, *küçücük*, *minicik* örneklerinde de vurgu +cik'ten önceki hecede olduğu hâlde, ek yine küçültmeyi pekiştirme görevindedir. Gelelim örneklere: *yavaşça elli* 'eli biraz yavaş olan kimse', *yavaşça konuş* 'biraz yavaş konuş' dediğimiz zaman vurgu hep +çA üzerindedir ve söz konusu ek küçültme görevi yüklenmiştir. Ama *yavaşça geldi* derken vurgu +çA'dan önceki hecededir ve +çA'da pekiştirme görevindedir. *Delicé çubuk* deyince de 'aşılanmamış üzüm kütüğü' anlaşılır. Ancak, *delikanlı kıza delice vuruldu* dersek kelime zarf görevindedir. Vurgu da +çA'dan önceki hecededir.

Biz bu maddede +çA ekinin çeşitli görevlerinden söz etmediğimize, sadece "küçültme" görevini dile getirdiğimize, olağan durumlarda vurgu kelimenin son hecesinde olduğuna ve ayrıca bu işten anlayanlara hitap ettiğimize göre, burada ekin vurgusuz zarf görevinden söz etmeye ne gerek vardı ki üzerinde duralım! Bu maddede konunun inceliğine ve ayırımına varamamış olan sanırız sayın Tekin'in kendisidir. Ona bu konuda, hepsi de artık sayın Tekin'in zannettiği gibi birer "eşitlik hâli eki" olmaktan çoktan çıkmış ve birer "yapım eki" durumuna

gelmiş "küçültme" görevindeki şu örnekleri de sıralayabiliriz: *Delicé doğan* 'bir tür şahin kuşu' (İ.D.H. 15), Anadolu ağzı. 'kerkenez denilen bir alıcı kuş', *alacá karga* 'saksığan' *güzelcé bir kız*, bazı Anadolu ağzı. *güzelcené bir kız*; EAT'de *Boğazcá Fatma*, *Kısırcá Yenge*, *Börklücé Mustafa*, *Karacá Ahmet*, *Karacá Tag*, *Alacáköy* vb. Bugün Ankara ilçelerinden olan *Kızılcahamam* da aynı kuruluştadır. Hatta bunların *saplıcá* küçük saplı meyve =kiraz', *kızılca* 'allık, düzgün', *alacá* 'köy tezgâhlarında dokunan yerli bez' gibi sıfat olmaktan çıkıp iyice isimleşmiş örneklerini de gösterebiliriz.

+ça eki üzerinde 70-80 sayfalık özel bir araştırması bulunan ve ekin isim çekimi işlevi ile kullanımından başlayıp da kalıplaşma ve yapım eki kategorisine geçişi ile ilgili bütün gelişmeleri örnekleri ile inceleyen bir kimseye böyle iki üç satırla ve hiç gereği yokken sıfat-zarf ayrımı dersi vermeye kalkışmak tereciye tere satmak ve çizmeden yukarı çıkmak olmuyor mu? Eğer sayın Tekin, bizim bu ekin görev ve kullanım inceliklerine vakıf olup olmadığımızı bilmek istiyorsa, lütfen "Türk dilinde +ça eki ve bu ekle yapılan isim teşkilleri üzerine bir deneme" (A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi C.XVII/3-4, Ankara 1960, s. 275-358) adlı uzun araştırmamıza başvursun! Sayın Tekin'in bu tutumu, kendisini müşkül bir duruma sokma dışında, bu konudaki kaynakçadan da habersiz olduğunu ortaya koymaktadır.

66. Sayın Tekin, "çok söyledik ve çok yazdık, bugün Türk lehçeleri değil, Türk dilleri daha doğrusu Türk dilleri ailesi vardır" diyor. Türk dilleri (!) ailesini Lâtin dilleri, Germen dilleri, İslâv dilleri ailesi ile bir tutuyor. Bu görüşle Azerice, Türkmence, Özbekçe vb.'ni akraba birer müstakil dil sayıyor.

Biz de defalarca söyledik ve yazdık. Hatta uluslar arası toplantılarda tartışması yapıldı. Değil biz, Türk Cumhuriyet ve topluluklarından gelen bilim adamları bile, sayın Tekin'in görüşüne karşı çıkarak Türk dilleri ve Türk dilleri ailesi değil, tek bir Türk dili ailesi olduğunu kabul ettiler. Eğer söz gelişi, Türkiye Türkçesi ile Azerbaycan Türkçesi, Türk dili ailesinin ayrı lehçeler hâlindeki birer kolu değil de müstakil birer dili olsaydı, bir Azerbaycan Türkü bir Türkiye Türkü ile nasıl üç gün içinde anlaşacak duruma gelebilirdi? Azerbaycan Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasındaki farkı, Almanca ile İngilizce arasındaki farka benzetmek için insanın iddia uğruna bilimsel gerçekleri ayak altına alması gere-

kir. Bir de sayın Tekin'e şu hususu açıkça belirtmek isteriz: Kendisinin akraba diller dediği bu diller; Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Özbek Türkçesi, Altay Türkçesi, Yakut (Saha) Türkçesi, Çuvaş Türkçesi diye adlandırılmaktadır. Görülüyor ki bunların hepsi de Türkçedir. ortak özellikleri Türkçe olmalarıdır. Birbirinden ayrılan tarafları ise, Türkiye, Azerbaycan, Özbek, Türkmen gibi coğrafi veya etnik yanlarıdır ki bu da onların Türk dili (Türk dilleri değil) ailesi içinde birer lehçe olduklarının kanıtıdır. Aynı durum acaba Lâtineden çıkan Fransızca İspanyolca ve İtalyanca için söz konusu olabilir mi?

Yakın ve uzak lehçeler ayırımına takılan sayın Tekin'e şu hususu da açıklıkla belirtmek isteriz: Türkiye, Azerbaycan ve Türkmenistan grubundaki lehçeler, aynı etnik koldan yani Oğuz-Türkmen kolundan geldiklerine göre, taşıdıkları dil özellikleri bakımından elbette yakın lehçelerdir. Kıpçak grubuna giren Kazak, Kırgız vb. lehçeler ise, kendi içlerinde yine birbirine yakın lehçelerdir. Ancak, dil yapıları bakımından Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesine nispeten uzak düşerler. Yakut (Saha), Çuvaş lehçelerinin durumu da "lehçe" maddesinde açıklandığı gibidir.

Gerçek durum böyle iken, bizim ve birçok dilcinin paylaştığı bu görüşü, kendi görüşü ile bağdaşmıyor diye yanlış saymak, bilim anlayışına ters düşen bir bencillik değil midir?

Sayın Tekin, Türkçenin Kuzey-batı (Kıpçak), Güney-batı (Oğuz-Türkmen) grubuna karşı, Doğu Türk lehçelerini toplu olarak göstermemize takılmış. Bunu da kendi içinde sınıflandırarak kuzeydeki Altay, Hakas ve Tuva lehçelerini kuzey-doğu olarak göstermekte yarar var. Uyarısı için teşekkür ediyoruz.

67. Sayın Tekin "nitelik sıfatı"nın İng. karşılığının *qualificative adjective* değil, *qualitative adjective* olmasının bildiği kadarıyla daha doğru olacağını ileri sürüyor. Bu terimin Almancası ve Fransızcası yabancı terim sözlüklerinde *qualifikatives Beiwort*, *adjectif qualificatif* olarak geçtiği gibi, İngilizcesi de Berke Vardar (s. 112) ve Hatiboğlu'nda (s. 92) *qualificative adjective* olarak yer almıştır. Baktığımız ve gerektiğinde kullandığımız *Dictionary of Linguistics* (London, 1970), *Dictionary of Language and Linguistics*(Essex, England 1976) gibi yabancı sözlüklerde *qualitative* yanında *qualificative* ve *qualifying* (qualifying conjunction), *qualifier* gibi vasıflandırıcı şekiller de yer almıştır.

68. Sayın Tekin "orta hece düşmesi" maddesinin (s. 115) Alm., Fr., İng. karşılıkları olarak verilen terimlerden *haplologie*'yi eleştirip "bu olayın adı *haplology* değil *syncopation*'dir" diyor.

Söz konusu maddede Alm., Fr. ve İng. karşılıklar için biz esasen *haplologie*, *haplology* yanında Alm. *Synkope*, Fr. *syncope* ve İng *syncopation*'i de vermiş bulunuyoruz. Burada *haplology*'nin de verilmiş sebebi, yalnızca ünlü düşmesinin değil, aynı zamanda bir tür hece yutumunun da var olmasındandır.

"Orta hece düşmesi" olayında bizim de açıkladığımız üzere, eklerle genişletilme söz konusu olunca, vurgusuz kalan orta hece ünlüsü düşmektedir. Olay, sayın Tekin'in zannettiği gibi yalnızca orta hece ünlüsünün düşmesinden ibaret değildir. Bu ünlünün düşmesiyle birlikte, aynı zamanda o kelimenin ortasındaki hece de kaybolmaktadır: *ağz* > *ağzı*, *alın* > *alınım*, *diri-lik* > *dirlik*, *kokula-* > *kokla-* vb. örneklerde vurgusuz dar ünlünün düşmesine paralel olarak her bir kelimenin hece sayısı da üçten ikiye indiğine ve bu durum bir kural niteliği taşıdığına göre, orta hece kaybolmamış da ne olmuştur? Sayın Tekin burada açıkça mugalata yapmaktadır. Hem bu olay 50 yıldır hep "orta hece düşmesi" terimi ile karşılandığı için, bu terim artık okul kitaplarına kadar girerek benimsenmiş ve yaygınlaşmıştır. Sayın Tekin, eleştirilerine başlamadan önce, kitabın başındaki "ön söz"e bir göz atmış olsaydı, isabet eder ve eserde uygulanan terim seçme yöntemini dikkate alırdı!

Bu maddede verilen *karışu* > *karşı* gelişmesindeki *karışu*'nun yanlışlığını da anlayamadık. *karışu* sözü *kar-* fiilinin "işteşlik" biçimi olan *kar-ış-* 'karşı durmak, muhalefet etmek, karşılamak' fiilinden *-u* zarf-fiil eki ile kurulmuş, orta hece düşmesine uğramış ve kalıplaşmış olan bir şekildir. Sayın Tekin "Bildğim kadarıyla Türk dilinin hiçbir döneminde *karışu* biçimi yoktur" diyor. Biz de kendisine hatırlatalım ki eklerle genişletilme durumunda, ünlü düşmesi söz konusu olduğuna göre, elbette *karışu* biçimi olmayacaktır. Fakat kelimenin aslı *karış-* olduğundan, önce *karış-* fiilinin varlığını tespit gerekmektedir. *Karış-*, fiili 'karışmak, kaynaşmak, karşılaşmak, karşılanmak, karşı koymak' anlamları ile Kaşgarlı'da yer almıştır (İnd. s. 271). Şu örneklerde 'karşılaşmak, karşı koymak' anlamlarıyla:

Yay kış bile karıştı / Erdem yasın kurıştı

Çerig tutup küreşti / Oktagalı örtüşür 'yaz kışla karşılaştı; hüner yayını kuruştular, saf bağlayıp güreştiler, ok atarak birbirlerine geçireyazdılar' (*Div. Trc.* I, 97-8, II); *ikki begler karıştılar* 'iki bey karşılaştı, çarpıştı' (göst. e. II, 98-I); *ol maña yolda karıştı* 'o beni yolda karşıladı' (göst. e. II, 98-5) vb. *Codex Cumanicus*'ta *karış-* 'karşı koymak, savunmak' anlamındadır (Kom. Wb. s. 195).

Türkçede gösterilen anlamlarda bir *karış-* fiili bulunduğu, orta hece düşmesi eskiden beri kurallı olarak var olduğu ve *karşu*, *karşı* sözleri ile *karış-* fiili arasındaki işlev ve anlam bağlantısı açık olduğu hâlde, işi mugalataya götürerek yanlış aramaya kalkışmak, olaya bilimci bir görüşle değil, duygusal bir tutumla yaklaşmaktır.

69. "Ölü dil" maddesinde "paleo Sibir Dilleri" denilmesinin sebebi, bilim alanında kullanılan bir terim olduğundandır. Bunda bile bir kusur aranıyorsa, bu tutum öküz altında buzağı aramaktan öteye bir anlam taşır mı ki? Bunun yanında *paleoantropoloji*, *paleoetnoloji* gibi terimlerin yaygınlığını da hatırlatmak isteriz.

70. Sayın Tekin "ön ses düşmesi" örnekleri arasında verilen *eçki / keçki* ile *keçi*'nin hiçbir ilgisi olmadığını ileri sürüyor. Olabilir. Ancak, Marti Räsänen'in, *Versuch eines etymologischen Wörterbuch des Türkischen* adlı eserinde *mtü. eçkü* şeklinden başlayarak Türk lehçelerindeki *äçki*, *eçki*, *äçke*, *exçi*, *eçki*, *jeçki*, *eşki*, *ickä*, *öcki*, *öcka* vb. şekiller sıralandıktan sonra, N. Poppe'ye atfen, paralel olarak Moğ. *eşige*, *işige* 'keçi yavrusu' şekilleri de veriliyor ve bunların Türkçedeki *keçi*, Çuv. *kaža-ga* şekilleri ile karşılaştırılması isteniyor. Demek oluyor ki M. Räsänen, bir ses yansıması olarak kabul ettiği bu kelimelerin, yapı bakımından birbirleri ile ilişkili olduğu görüşündedir. Sir Gerard Clauson da *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish* adlı sözlüğünde *eçkü* ile ilgili çeşitli şekilleri sıralarken 'keçi' anlamındaki sözün en eski şeklinin *eçkü* ve *keçi* olduğunu bildiriyor (s. 24). Aksi ispatlanıncaya kadar biz de bu görüşü paylaşmış bulunuyoruz. Sayın Tekin, "TT. *keçi*, Tat. *käcä*, Başk. *käzä*, Çuv. *ka-CaGa*'nın Et. *eçkü* ile hiçbir ilişkisi bulunmadığını" iddia ettiğine göre, ispatı kendisine düşer.

71. Sayın Tekin "ön ses türemesi" ve "ön seste ünsüz türemesi" maddelerinde yer alan örnekler arasındaki *ılı-* > *yılı-*, *ıpar* > *yıpar*, *ipek* > *yipek* sözlerine takılarak ve ilk eleştirisine verdiğimiz karşılıktaki tartışmayı unutmuş görünerek, hiçbir tanıklayıcı delil göstermeden "bu örnekte gelişme işaretini tersine çevirmek ve bunu ön ses düşmesi maddesine göndermek gerekir. Çünkü eylemin daha eski ve birincil biçimi *y-* ile *yılı-*'tir, *yıpar*'dır, *yipek*'tir" görüşünü tekrarlamaktadır. Biz de buna karşı ilk cevaptaki görüşümüzü tanıklarıyla birlikte aynen tekrarlamayı zorunlu görüyoruz. Şöyle ki: Biz bu konuda sayın Tekin'le asla aynı görüşte değiliz. Eğer bir kelimenin Eski Türkçede *y-* ön sesini taşıması *yılı-* ve *yipek* sözlerinin ilk ve aslı şekiller olduğuna tanık sayılıyor ise, o zaman Eski Türkçede hem *y-*'li hem *y-'siz* olarak bulunan *ır/yır* (şarkı), *ıg-/yığ-*, *ıgla-/yığla-* (ağlamak), *ıkula-/yığla-*, *ıra-/yıra-* (uzaklaşmak), *ırak/yırak*, *idiz/yitiz* (yüksek), *il-/yil-* (bitiştirmek), *irin-/yirin* (tekdir etmek, kızmak), *iril/yiril* (irin), *ıku/yıku* gibi ikili örneklere ne buyrulacaktır? Demek ki bir sözcüğün Eski Türkçede *y-*'li olarak bulunması, onun birincil (aslı) şeklinin *y'*li olduğu anlamını taşımamaktadır. Çünkü bu dönemde, yukardaki örneklerde görüldüğü üzere, *y-*'li şekillere paralel olarak aynı zamanda *y-'siz* şekiller de yer almıştır. Kaldı ki Eski Türkçede de lehçe ve ağız ayrılıkları söz konusudur. *y-*'li veya *y-'siz* şekilleri tercih eden ağız ve lehçelerde bunlardan birine rastlamak mümkündür. Ayrıca, ilişme olayı vurgusuz zayıf sesleri güçlendirme amacı ile geldiğine göre, *y-*'li şekillerin ikincil olması, dil gerçeği açısından daha kabule yakın bir görüştür.

Bilindiği gibi Eski Türkçe, VIII. yüzyıla geldiği zaman çok gelişmiş bir düzeyde idi. Bu da demektir ki *y-*'li ve *y-'siz* kelimelerden bir kısmı, kelime başındaki düşme veya ilişme olayını Eski Türkçenin gerisinde kalan dönemlerde de tamamlamış olabilir. Bu *y-*'li ve *y-'siz* paralel şekiller bugün *aldat-/yaldat-*, *eriş-/yeriş-*, *endir-/yendir-*, *ürek/üyrek*, *itir-/yitir-*, *ıgirmi/yıgirmi*, *ükle-/yükle-* örneklerinde görüldüğü üzere, ta Anadolu ağızlarına kadar uzanagelmiştir. Bunlardan *esir/yesir*, *öküz/yöküz*, *ömür > yömür* gibi yabancı kökenli kelimelerde *y-*'nin bir ilişme olduğu bellidir. Ancak, Türkçe kelimelerde köken bakımından *y-*'li şekillerin mi daha eski, *y-'siz* şekillerin mi daha eski olduğu yahut da bunların ağız ve lehçe ayrılıklarına göre farklı tercihler hâlinde ikili olarak mı yol aldığı hususu daha kesinlikle çözülebilmemiş değildir. Bu nedenle de bir araştırmacı

nın düşme olarak kabul ettiği bir şekli, bir diğer araştırmacı kendi değerlendirmesi açısından pek âlâ ilişme olarak kabul edebilmektedir. y- ilişmesi konusundaki bilimsel durum böyle olduğu hâlde, geçersiz bir gerekçe ile *yılı-*, *yipek'* biçimlerinin daha eski olduğunu ileri sürmek, bizce bilimsel dayanaktan yoksun bir görüşten ibarettir.

72. Aynı maddede sayın Tekin *nar* > *inar* gelişmesine de takılmış ve bunun Far. *enar* > *nar* şeklinde ön seste ünlü düşmesi maddesine aktarılması gereğine işaret etmiştir.

Sayın Tekin daha önce tartışması yapılan konuları aynen tekrarlamaktan zevk alıyor olmalı! Acaba bu zevkin temelinde eleştiri yazısını şişkin gösterme gayreti mi yatıyor? Her ne olursa olsun cevabımız şöyledir: Far. *enar* sözü Türkçeye geçince, standart Türkçede *enar* > *nar* şeklinde bir ön ses ünlü düşmesine uğramıştır. Ancak, Anadolu ağızlarının yazı dili gibi Arapça ve Farsça sözlerle doğrudan doğruya ilişkisi olmadığı ve bunları standart Türkçe kanalı ile benimsediği için, bu sözün bir kısım Batı Anadolu ağızlarındaki (İzmir, Manisa, Aydın, Denizli ve Muğla yörelerinde) yaygın gelişmesinde, yazı dilindeki *nar* sözü esas alınarak *nar*>*inar*>*inar* biçiminde bir ünlü türemesi söz konusudur. Tıpkı *raf*>*ıraf*, *ramazan*>*ıramazan*, *rahat*>*ırahat*, *Rum*>*Urum*, *rüzgâr*>*örüzgâr/ölüzgâr*, Rumcadan alıntı *nahtar*, *anahtar* > *inahtar* (GBAA. 48-22: Denizli) örneklerinde görüldüğü gibi.

İlgili maddede bu değişimin yabancı kelimelerde görüldüğünü belirttiğimiz halde, bize *nar* kelimesinin Farsçadan geçtiğini açıklama gafletine düşen sayın Tekin'in belki Farsça bilgisi yeterli (?) olabilir. Ama Eski Anadolu Türkçesi, Türkiye Türkçesi ve Anadolu ağızlarındaki birtakım değişme ve gelişmeleri, bunların bağlı olduğu kuralları göz önünde tutarak ayrıntılı ve doğru değerlendirebilecek yeterli bilgiye sahip olmadığı yaptığı açıklamalardan anlaşılmaktadır.

73. "Ön ses ünsüzleri" maddesinde verilen örnekler arasındaki *bînar* > *pînar* > *pınar* değişiminde "p-li biçimin birincil olabileceği", *uş* zamirinin "*oş ol*"dan değil *uş ol*'dan çıktığı" şeklindeki sözler, madde şişirme amacına dayanan mesnetsiz, kişisel tahminlerden ibaret olduğu için cevabı gereksiz sayıyoruz. Yalnız p-li örnekler arasında yer alan kelime, sayın Tekin'in sandığı gibi *perçem* değil *pürçek*'tir.

74. "Ses ayrışması" maddesinde sayın Tekin'in belirttiği gibi "Eski Türkçe *konÿ* sözcüğünün Eski Anadolu Türkçesinde *kon* ve *koy* biçimlerinde geliştiği" yolunda bir açıklamamız yoktur. Eleştiri yapan gerçek bir bilim adamına düşen görev, söylenenleri doğru yansıtmaktır. Olayı ve yazılanları tahrif, bir bilimsel hafiflik ifade eder. Biz Eski Türkçedeki *konÿ* sözünün değil, *nÿ* sesinin ayrıştığını belirtirken örnekler arasına, EAT. kaydı ile *kon* ve *koy* şekillerini de eklemiştir. Bunu kökt. *konÿ*, Uyg., EAT. *kon*, *koy* şeklinde de gösterebilirdik. Böyle göstermedik diye Bize "sayın Korkmaz Eski Anadolu Türkçesini Uygurca ile karıştırmış olacak" suçlaması yüklemesi, doğrusu bir bilim adamı adına gerçekten üzüntü vericidir. Kendisi de bilir ki üniversitede yıllarca hem Uygurca hem de Eski Anadolu Türkçesi okutmuş bir kimse olarak iki lehçeyi birbirine karıştırmamız söz konusu olamaz. Sayın Tekin şunu unutmamalıdır ki *nÿ* sesinin *n* ve *y*'ye ayrışımı yalnız Uygur lehçesi ile sınırlı değildir. Ayrışma o dönemde başlamış fakat ondan sonraki dönemlerin yazı dilleri ve lehçelerine kadar uzanmıştır. Nitekim Kaşgarlı Mahmud da Arguca için *n*'li şekille *kon* biçimini (İnd. s. 342), diğer lehçeler için *y*'li şekille *koy* biçimini (İnd. s. 351) vermiştir. Bu ayrışımın sonra *y*'li ve *n*'li şekiller lehçelerde de devam edegelmiştir. Harezm, Kuman, Çağatay Kırım, Kumuk vb. lehçelerde *koy* şekli yaygınlaşmıştır. Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde koyun yanında yer yer *koy* ve *kon* biçimlerine de rastlanmaktadır. Biz vaktiyle Konya kitaplıklarındaki yazma eserler üzerinde çalışırken *kon* şeklini Sula (Süle) Fakih'in *Yusuf ve Züleyha* mesnevîsinde de tespit ettik. *koy* şekli *Tarama Sözlüğü*'nde de vardır. İşte bir örnek: *Hattâ Hanın pâ-y-i semendinde iki yüz adet koy kurban edip* (C.IV, s. 2682) vb. İzzet Koyunoğlu Kitaplığında 4102 no'da kayıtlı Yunus b. Ubeyd'e ait *Kitâbu Gülsen-i Hayât ve Merhem-i Kelimât* adlı EAT. yazmasında, Köktürkçe'deki *çıganÿ*, 'fakir, yoksul' kelimesi de *çıgan* şeklinde geçmektedir: *getürmişler kim bir kişi varıdı begâyet çıganıdı* (yp. 212/a); *...ya'nî ki nefsi çıganlıktan kurtulsa* (yp. 212/b) vb. Bunların dışında Eski Anadolu Türkçesindeki *kanda* 'nerede?', *kandan* 'nereden?', *kayda* 'nerede?' gibi soru zamirleri de eski *kanÿu* şeklinin ayrışımından ortaya çıkmış ve bazı isim çekimi ekleri ile genişletilmiş şekiller değil midir? Sayın Tekin'in Eski Anadolu Türkçesi yazmaları ile pek ünsiyeti olmadığı için, sözlüklerdeki sınırlı bilgi ve örneklere çam sakızı gibi sarılmayı hiç kaçırıyor. Eğer kendisi bugün Türkiye Türkçesindeki yaygın *koyun* şeklinin bile eski *konÿ* sözünün ayrışımından oluştuğunu fark edebilseydi, böyle yersiz bir iddia ve suçlamada bulunmazdı. Ne yapalım, demek ki huylu huyundan vazgeçmiyor vesselâm!

75. Sayın Tekin "ses ayrışması" teriminin Alm. *Archiphonem*, Fr. *arciphonemé*, İng. *archiphoneme* terimleri ile karşılanmasını doğru bulmuyor. "*Archiphoneme* bir ses olayı değil, aslında iki veya daha çok fonemden oluşan bir ana ses birimidir" diyor. Bu doğrudur. Ayrışma olayında söz konusu olan birleşik *n̄y* ünsüzü de bir *archiphoneme* niteliğindedir. Berke Vardar'ın, *Dilbilim ve Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*'nde de *üstsesbirim* olarak verilmiştir. Tanımında da "Yansızlaşabilir bir karşıtlık bağıntısı kuran iki ses biriminin ayırıcı ortak özelliklerine verilen ad" diye açıklanmıştır. Örnek olarak da p ile b ünsüzleri arasındaki karşıtlığın yansızlaşmasından oluşan P veya B ünsüzleri gösterilmiştir. Buradaki tanım çok bulanıktır. Doğan Aksan ise, terimi biçim birimle ilgili buna yakın fakat daha farklı bir ses değişmesi olarak değerlendirmiştir. (bk. *Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim II*, TDK. yay. Ankara 1980, s.81). Biz kendi tanımımızda verdiğimiz ses ayrışması teriminin bundan farklı bir değişim olduğunu yıldızlı bir notla açıklamış bulunuyoruz (s. 128 sonu). Görülüyor ki bunlar bizim için bilinmeyen şeyler değildir. Sayın Tekin'in belirttiği gibi *n̄y* archiphoneme niteliğinde bir ses birimidir. Yani birleşik bir sestir. Ne var ki bu ses biriminin iki sese ayrılmasını yani ses ayrışmasını gösteren olay için bildiğimiz bir yabancı terim yoktur. Yukarıda yaptığımız açıklamalarda görüldüğü üzere, bu terim aynı zamanda belirli nitelikteki bazı ses değişimleri için de kullanılmıştır. Biz yabancı dillerdeki olayları değil Türkçedeki olayları ve örnekleri esas alarak terim yapıyoruz. Olay, *n̄y* archiphoneme'inin ayrışması şeklinde bir değişim olduğu için "ses ayrışması" terimini kullandık. İki sestem oluşan birleşik ses birimini göstermek için de *archiphoneme* yabancı karşılığını kullanmakta bir sakınca görmedik. Nitekim Vecihe Hatiboğlu'nca hazırlanan ve 1982 yılında TDK'nca yayımlanan *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*'nde de bu ayrışım aynı yabancı karşılıklarla verilmiş ve "birleşik sayılan bir sesin başka sesleri meydana getirmesi" olarak tanımlanmıştır. Bu münasebetle sayın Tekin'e bir de şu hususu hatırlatmak isteriz: Almanlar Lâtineden *gerundium* terimini almışlar ve kullanmışlardır. Oysa *gerundium*'un Lâtin gramerinde anlattığı şey ile Alman gramerinde anlattığı şey birbirinden farklıdır. Lâtinedeki *gerundium*un zarf-fiil ile hiç alâkası yoktur. Almancada ve özellikle Türk dili üzerine yazılmış Almanca kitaplarda *gerundium* Türkçenin zarf-fiilini karşılayan bir terimdir. Bu bakımdan birleşik bir sesin iki ayrı sese dönüşmesi demek olan ses ayrılması için biz de bu terimi almakta bir sakınca görmedik. Daha doğrusu bunu Türkçeye uyarladık. Sayın Tekin daha uygun bir terim biliyorsa lütfen bildirsün de değiştirilim!

76. Sayın Tekin "ses birleşmesi" maddesindeki *süçig* < *süt - sig* açıklamasını doğru bulmuyor. Aslında W. Bang'a ait olan bu açıklama, kelimenin köken yapısı için yeni bir açıklama getirilinceye kadar elbette geçerlidir. *süçig* kelimesinin daha Orhun Yazıtlarında da ç ile olması durumu değiştirmez. Bu değişim daha eski bir devrede gerçekleşmiş olamaz mı? Elbette olabilir. Yeni ve kesin bir etimoloji açıklaması yapamadan yanlış çıkarma gayretkeşliğinin peşine düşülmesi bizce doğru değildir.

77. "Ses değişmesi" maddesinde verdiğimiz örnekler için ileri sürülen görüşlerin konu ile ilgisi yoktur. Eski deyimi ile malûmatfuruşluktan öteye bir anlam taşımıyor. *Güvercin* sözündeki değişme aşamalarına gelince: Yukarda öteki maddelerde de belirttik. Bizim bu maddedeki amacımız, *güvercin kelimesinin* bütün köken ve yapı gelişmelerini belirtmek değildir. Sadece *g > v* değişmesi üzerinde durduğumuza göre, kelimenin bu değişimle ilgili aşamalarını vermeyi yeterli bulmuşuzdur. Daha önce de belirtildiği üzere bu bir yöntem meselesidir; eserin amacına bağlıdır. Sözlüğümüz Terimler Sözlüğü değil de Köken Bilimi Sözlüğü olsaydı, itiraz yerinde olabilirdi. Onun için sayın Tekin'in buradaki malûmu ilâm kabilinden bilgiçliği de gereksiz olmuştur.

Aynı maddedeki *jandarma > candarma* örneğine gelince: Türkçenin ses kurallarına uymayan *j* ünsüzü yerine *c*'nin getirilmesi "ses karşılanması" (sound substitution) yoluyla da olsa sonuçta yine bir *y ~ c* değişimine yol açtığına göre, sayın Tekin'in eleştirisi yersiz ve gereksizdir. Kaldı ki olayın bu yönünü "ses karşılanması" maddesinde ayrıca ele almış ve açıklamış bulunuyoruz. Olayın İng. karşılığı da sayın Tekin'in gösterdiği gibi *sound substitution* ile değil, daha yerinde bir terimle *phonetic substitution* ile karşılanmıştır. Bu maddede verilen *gendarme > candarma olayında* hem *g (j)* sesinin yerine *c*'nin geçmesi hem de daha önce açıklanan ses değişmesi olayı vardır. Görülüyor ki her ikisi de ayrı ayrı maddelerde ele alınmış ve değerlendirilmiştir. *Jandarma* kelimesinin ikinci maddede farklı yazılışına gelince: "Ses değişmesi" maddesinde imlâ değil söyleyiş esas olduğu için, *j*'li şekli benimsedik. Türkçenin bunu *c*'ye çevirdiğini göstermek için bililtizam böyle verilmiştir. "Ses karşılanması" maddesinde ise, kelime Fransızcadaki aslı imlâsı ile (*gendarme*) yazılarak *j* okunuşundaki *g* sesi yerine *c*'nin geçişi anlatılmıştır. "Fr." kısaltması ile verilen *je-*

ep kelimesinden sonra gelen *jockey*, *gendarme* biçimleri de Fransızca oldukları için her defasında kısaltmanın tekrarlanması gereksiz sayılmıştır. Ancak daha sonra kelimenin geldiği dilin değiştiği yerde, *Hızır* kelimesinde *Hıdr* "Ar." kısaltması ile belli edilmiştir. Nitekim Anadolu ağızlarından alınan *dönüm* > *dölüm*, *birâder* > *bilâder*, *rençber* > *leşber* örneklerinde de "Anad. ağz." yalnız başta, ilk kelimedenden önce verilmiş; bu ağızlardan alınan öteki örnekler bitinceye kadar kısaltma tekrar edilmemiştir. Bu basit bir yöntem anlayışıdır. Maddeyi gereksiz yüklemekten kurtarır. Sayın Tekin'in keskin zekâsı bunu nasıl kavrayamamış şaşık doğrusu!

78. *Grammer Terimleri Sözlüğü* daha çok Türk dili ile ilişkisi olan kimseler için yazıldığına göre, hiç kimse sayın Tekin'in keyfî olarak yorumladığı gibi, "ses gelişmesi" maddesinde verilen örneğin "bu gelişme dizisine göre ET veya OT. *adak* sözü Türkiye Türkçesinde *ayak* olmuş; sonra bu Türkiye Türkçesindeki *ayak* sözü de Başkurtçada *azak* (Baskurtça değil Şorca olacak), Yakutçada *atah* ve Çuvaşçada da *ura* olmuş" diye anlamaz. Herkes görür ve rahatça anlar ki ET. *adak* sırasıyla Türkiye Türkçesinde *ayak*, Şor lehçesinde *azak*, Yakutçada *atah*, Çuvaşçada *ura* olmuştur. Gelişmeleri anlaşılmasız yorumlara sokarak karikatürize etmek, olsa olsa kendisini Türk Dil Kurumunun seviyesini gösterme saplantısına kaptırmış olan bir zekâ inceliğinin (!) görüntüsü olabilir.